

Ապագա
Հանդես

APAGA
Quarterly

Հայ-իրանական մշակութային եւ հասարակական եռամսյա հանդես
An International Journal of Oriental Studies



ISSN 1682-5438

Համար 53 Հունիս, 2013 թ.

No. 53, June 2013

ԱՊԱԳԱ No. Համար 53 (68) 2013 APAGA

Հայ-իրանական մշակութային եւ հասարակական միջազգային եռամսյա հանդես
An international Quarterly Journal of Oriental studies

Արտոնատեր, Հրատարակիչ եւ Գլխավոր խմբագիր
License-holder, Publisher & Editor-in-Chief

եղ. Բաղդասարյան / Ed. Baghdasarian, PhD.

Փոստարկղ համար 15875-9488 Թեհրան-Իրան
POBOX No. 15875-9488 Tehran – Iran

WEB: www.apagaonline.com and www.apagamonthly.4t.com
E-mail: apaga98@hotmail.com ISSN 1682-5438

Բովանդակություն

Հայերեն

ՀԱՅ-ԱԴՐԲԵՋԱՆԱԿԱՆ ՏԱՐԱԾՔԱՑԻՆ ՎԵՃԵՐԻ
ԿԱՊԱԿՑՈՒԹՅԱՄԲ

Անգլերեն

ՃՅ Ո՞՞ՆԱ ԵՇՆՅ Ո՞՞ՍՍ

Պարսկերեն

2 Ե՞՞ՐԻ ՆՅ ԻՅ ԿՅ ԿՅ ԶՅ ՆՆԿ՞՞ՆՇ ԶՅ ԲԻ՞ ԶՅ Կ՞՞ՍՈ՞՞ՍՈ՞՞ԿԱ
Ե՞՞ՍԻ՞՞ Կ՞՞ Զ՞՞ՍՈ՞՞ԿԱՍՍ, 17-Ն¹ 1.

CONTENTS

Armenian

Armenia-Azerbaijan territorial dispute

English

Armenians in Syria

Persian

Protection of the commercial roads in Safavid era

- Հոդվածների հեղինակների կարծիքները կարող են չհամընկնել խմբագրության տեսակետներին:
- Արտատպության դեպքում հղումը «Ապագա»-ին պարտադիր է:
- Ստացված հոդվածները չեն գրախոսվում և չեն վերադարձվում:

Subscriptions: \$ 20 per year

Գինը 5000 դրամ

**ՀԱՅ-ԱՂԲԵՋԱՆԱԿԱՆ ՏԱՐԱԾՔԱՅԻՆ ՎԵՃԵՐԻ
ԿԱՂԱԿՑՈՒԹՅԱՄԲ**

*ՇԱՀԵՆ ԻՍԿԱՆԴԱՆՅԱՆ, Կենսաթոշակառու մանկավարժ
ՀԱՅԿԱԶ ԵՂԻԱԶԱՆՅԱՆ, Նախկին նախիջուանաբնակ,
Արարատի մարզ, գյուղ Այնթապ*

Արցախի մասին քիչ չի գրվել, սակայն առ այսօր նրա պատմականորեն պատկանելության հարցը դեռևս վիճարկվում է:

Այս հարցի ճիշտ լուծման ճանապարհներից մեկը ես համարում եմ Հայաստանի ատլասում (1961 թ.) եւ Ադրբեջանի ատլասում (1963 թ.) զետեղված քարտեզների համեմատումը:

Հայաստանի ատլասում զետեղված քարտեզներում ոչ մի տեղ «Ադրբեջան» անվանում չկա եւ չէր կարող լինել հետեւյալ քարտեզներում:

1. Ուրարտուն եւ նրա հարակից երկրները VIII-VII դարերում մ.թ.ա.:
2. Հայերը հելինիստական դարաշրջանում՝ III-I դարեր, մ.թ.ա.:
3. Հայերը մեր թվագրության I-IV դարերում:
4. Հայերը մեր թվագրության X-XI դարերում:
5. Հայերը մոնղոլական նվաճումների նախօրեին:
6. Հայերը Ռուսաստանին միանալու նախօրեին (1785-1825 թթ.):

Այս քարտեզներից երեւում է, որ հայերը բնակվել են ներկայիս Ադրբեջանի տարածքների մեծ մասում եւ մասնավորապէս Արցախում ու Նախիջուանում:

Ադրբեջանի ատլասը լույս է տեսել երկու տարի ուշացումով: Պարզ է, որ Ադրբեջանի ատլասը կազմող խմբագրական կոլեգիայի 39 անդամները, որոնց թվում 32-ը ադրբեջանցի դոկտորներ եւ պրոֆեսորներ էին, դժվար թէ ծանոթ չէին Հայաստանի ատլասին, մանավանդ որ այդ կոլեգիայում ընդգրկված էր նաեւ պրոֆեսոր Քոչարյանը:

Եթե փաստացի առարկումներ լինեին, ապա կարվէին ժամանակին: Չարվեցին այնքան ժամանակ, քանի դեռ պետական մակարդակով չէր հրահանգվել «սարքել» Ադրբեջանի

պատմությունը կեղծելով եւ սեփական ժողովրդից թաքուն պահելով դա:

Սեփական պատմությունը չիմանալու եւ կեղծված պրոպագանդայի հետեւանք, որ 1928 թ.-ից հետո ծնված ադրբեջանցիները, քարտեզի վրա տեսնելով Արցախն ու Նախիջեւանը Ադրբեջանի կազմում, ատամներով կառչած են այդ տարածքներին եւ ձգտում են արյունահեղությամբ լուծել այդ խնդիրը:

Ժամանակն է բացելու նրանց աչքերը սեփական պատմության կեղծված լինելու առջեւ եւ վերջ դնելու բունիաթովյան կեղծարարների ջանքերին:

Նշեմ նաեւ, որ Ադրբեջանի ատլասում կան մի քանի քարտեզներ, որոնք ճանապարհորդների հուշերն ու գծած սխեմաներն են Կասպից ծովով եւ նրան հարակից ցամաքներով ճամփորդելիս, որոնցից ոչ մեկի մեջ «Ադրբեջան» բառը չկա:

Այդպիսի քարտեզներից են.

1. Կլավդիոս Պտղոմեոսի կազմած քարտեզը (II դար), որտեղ նշված է միայն Ալբանական տարածքը:

2. Գերմանացի ճանապարհորդ Ադամսի (1647 թ.) քարտեզում նշված է միայն Հայաստանի տարածքը:

3. Պետրոս 1-ի պատվերով կազմած քարտեզում (1720 թ.) նշվում է միայն Շիրվանի տարածքը:

«Ադրբեջան» բառը ոչ մի տեղ չի հանդիպում, որովհետեւ այն վերջերում սարքված հասկացություն է:

Այժմ ցանկանում ենք անդրադառնալ մի շատ ցավոտ խնդրի եւս, որը աշխարհով մեկ սփռված ադրբեջանական կեղծ, շինծու պրոպագանդայի հետեւանք է: Խոսքը ադրբեջանական տարածքների 20 տոկոսի զավթման եւ Հայաստանին «ագրեսոր» հռչակելու մասին է:

Խոսենք թվերի լեզվով.

Նախ, Արցախի տարածքը չպիտի համարվի ազատագրված կամ, ինչպես նրանք են ասում, գրավյալ տարածք:

Դարերով այդ տարածքում բնակվող ժողովուրդը ումի՞ց պետք է բռնագրավեր իր տարածքը (4300 ք.կմ): Հետեւաբար այս տարածքը բռնագրաված համարելն անհեթեթություն է: Այժմ խոսենք մյուս ազատագրված տարածքների մասին: Ազատագրված են հինգ շրջաններ լրիվ, իսկ Ադղամից՝ 383 ք.կմ, Ֆիզուլուց 347 ք.կմ:

Դիմենք փաստերին.

Բաքվում 1979 թ. լույս տեսած եւ 1994 թ. Ռուսաստանի Դաշնության տարածքով սփռված «Ադրբեջանի վարչատարածքային բաժանումը» գրքում, որից մեջբերում է կատարել ադրբեջանական «Մուխալիբատ» թերթը (03.04.1996 թ.) ազատագրված տարածքները այսպիսի տեսք ունեն.

1. Քելբաջար-1936 ք.կմ
2. Լաչին-1835 ք.կմ
3. Կուբաթլու-802 ք.կմ
4. Ջաբրայիլ-1050 ք.կմ
5. Ջանգիլան-707 ք.կմ
6. Ադդամ-1094 ք.կմ, որից ազատագրված է 383 ք.կմ
7. Ֆիզուլի-1386 ք.կմ, որից ազատագրված է 347 ք.կմ

Այսպիսով, ընդհանուր ազատագրված տարածքները, որոնք գտնվում են Լեռնային Ղարաբաղի պաշտպանության բանակի հսկողության տակ, կազմում են շուրջ 7060 ք.կմ, որը կազմում է Ադրբեջանի ընդհանուր տարածքի 86600 ք.կմ, 10 տոկոսից պակաս:

Հետաքրքրական է, որտեղի՞ց է վերցրած այդ վերացական 20 տոկոսը:

Մինչեւ ե՞րբ պիտի այս կեղծված եւ ուռճացված թվերը Ադրբեջանի արտաքին գործերի նախարարության համակարգի օգնությամբ սփռվեն աշխարհով մեկ եւ Հայաստանին անվանեն «ազրեառը»:

Ինչո՞ւ Հայաստանի արտաքին գործերի նախարարությունը իր դիվանագիտական համակարգով չի հակադրվում ադրբեջանական այս կեղծված պրոպագանդային եւ չի մերկացնում նրանց փչոցը եւ ուռճացված թվերը՝ էլի աշխարհով մեկ:

Armenians in Syria

From Wikipedia, the free encyclopedia

Total population 100,000 - 150,000

Regions with significant populations Aleppo, Al-Qamishli, Damascus, Latakia, Kesab and Yacoubiyah (two Armenian inhabited villages)

Languages: Armenian, Arabic

Religion: Armenian Apostolic, Armenian Catholic, Armenian Evangelical

Related ethnic groups: Armenian, Hamshenis, Cherkesogai groups

The **Armenians in Syria** are Syrian citizens of either full or partial Armenian descent. Syria and the surrounding areas have often served as a refuge for Armenians who fled from wars and persecutions such as the Armenian Genocide. According to Armenian diaspora organizations estimated that there are 150,000^[1] Armenians in Syria, most of whom live in Aleppo. But in fact the number of the Armenian population in Syria has declined during the recent 20 years, and it roughly counts 100,000 nowadays. The town of Kesab has an Armenian majority.

The Armenian-speaking Mushkas (founders of Armenian ethnicity) who migrated from Europe are thought to have migrated through south-east modern Turkey close to the territory of modern Syria.



An early 17th century narrow alley in Jdeydeh, leading to the old Armenian quarter of Hokedun, Aleppo

Armenia under Tigranes the Great subjugated Syria, and chose Antioch as one of the four capitals of the short lived Armenian Empire. During Antiquity, there was some Armenian presence in Northern Syria, however it wasn't a considerable one.

Christianity became the official religion of Armenia in 301 through the efforts of Saint Gregory the Illuminator. Armenian merchants and travelers often frequented Antioch, one of the earliest sites of Christian teaching and practice, and had relations with the even closer Christian centers of Edessa and Nisibis, all of which are located in Greater Syria, where Christianity flourished in apostolic times.

When the Seljuk Turks conquered Armenia from its previous Byzantine rulers, waves of Armenians left their homeland in order to find a more stable place to live. Most Armenians established themselves in Cilicia where an Armenian kingdom was founded, but some chose Northern Syria. Armenian quarters were formed during the 11th century in towns or cities such as Antioch, Aleppo, Aintab, etc.

During the Crusades, the Armenian Kingdom of Cilicia chose to side with the European invaders rather than the mostly Turkish rulers of Syria. Prior to the Siege of Antioch, most Armenians were expelled from Antioch by Yaghi-Siyan, the Turkish governor of the city, a move that prompted the Armenians of Antioch to show further support to the Crusaders. Thus, the new rulers of Antioch became the Europeans. Armenian engineers also helped the Crusaders during the Siege of Tyre by manipulating siege engines.

The Armenian population of Syria and its surrounding areas greatly diminished after the region was taken by the Mongols under Hulagu.

At the beginning of the 14th century, a new wave of Armenian migrants from Cilicia arrived in Aleppo with the decline of the Armenian Kingdom of Cilicia. They have gradually developed their own schools, churches and later on the prelacy, to become a well-organized community during in Aleppo by mid-14th century.

At the first years of the Ottoman rule, there was relatively smaller Armenian presence in Northern Syria due to the previous conflicts. A larger community existed in Urfa, a city often considered part of Greater Syria. The Ottoman Empire had a large indigenous Armenian population in its Eastern Anatolia region, from where some Armenians moved to Aleppo in search of economic opportunity. Later on, many Armenian families moved from Western Armenia to Aleppo escaping the Turkish oppression. Thus, large numbers of Armenians from Arapgir, Sasun, Hromgla, Zeitun, Marash and New Julfa arrived in Aleppo during the 17th century. Another wave of migrants from Karin arrived in Aleppo in 1737. There were also families from Yerevan.^[2]

Armenians in Syria (20th century-present)



Armenian students cramped into crowded classrooms in Aleppo after they flooded Syrian cities upon the Armenian Genocide of 1915

Although the Armenians have had a long history in Syria, most arrived there during the Armenian Genocide committed by the Ottoman Empire. The main killing fields of Armenians were located in the Syrian desert of Deir ez-Zor (Euphrates Valley). 1.5 million Armenians were killed and hundreds of thousands fled historic Armenia. The native Arabs didn't hesitate to shelter and support persecuted Armenians. Arabs and Armenians have traditionally had good relations after Arabs sheltered the Armenians during the Armenian Genocide. There was also a minor Arab genocide in Anatolia at the same time.

Most Armenians of Syria live in Aleppo, while a smaller community exists in the capital city of Damascus. Armenians even have their own quarter "Hayy al Arman" (Quarter of the Armenians) in Damascus.

There are Armenians also in Latakia, Kesab and Yacoubiyah in the northwest, and in Ar-Raqqah, Tal Abyad, Al-Hasakah, Qamishli, Al-Malikiyah and Ra's al-'Ayn in the east.

Kesab, an Armenian town in Syria



Kesab

Kesab (Arabic: كسب, Armenian: ք է ս ս ս ս) is a Syrian border town located in Latakia Governorate northwest of Syria at a height of 800 meters above sea level just 3 kilometers away from the Turkish border, and 9 kilometers from the Mediterranean sea.

Kasab is an ancient Armenian town, over 1000 years old. Today, The population of the town and the surrounding villages is mainly Armenian^[3] with a minority of Syrian Arab.

Kesab is a touristic summer resort and a very popular destination.

Deir ez-Zor and the Armenian Genocide

In 1915, the Syrian region of Deir ez-Zor, mainly a desert became a final destination of the Armenians during Armenian Genocide where they were killed. A memorial complex commemorating this tragedy was opened in the city.^[4] It was designed by Sarkis Balmanoukian and was officially inaugurated in 1990 with the presence of the Armenian Catholicos of the Great House of Cilicia. The complex contains bones and remnants recovered from the Deir ez-Zor desert of Armenian victims of the Genocide and has become a pilgrim destination for many Armenians in remembrance of their dead.

Organizations

The majority of Armenian organizations are based in the city of Aleppo, acting in the form of cultural, sport, youth or charitable associations:



Elias IV Patriarch Street (or Villat) one of many districts of Aleppo with Armenian majority

Cultural associations based in Aleppo:

- Gertasirats Cultural Association (1924)
- Kermanig-Vasbouragan Cultural Association (1928)

- Hamazkayin Cultural and Educational Association (1930)
- Armenian Youth Association (1932)
- Tekeyan Armenian Cultural Association (1955)
- National Cultural Association (1955)
- The Revival of Urfa Cultural Association (1957)
- Nor Serount Cultural Association (1958)
- Cilician Cultural Association (1964)
- Syrian Youth Association (1978)

Charitable associations based in Aleppo:



The Armenian Orphanage in Jdeydeh, Aleppo



Monument to Zeitun resistance of 1895, Surp Kevork Church, Aleppo



Jebejian Hospital, the oldest private hospital in Aleppo

- Armenian General Benevolent Union (1910)
- Armenian Syrian Red Cross Association (1919)
- National Orphanage (1920)
- Armenian Old Age Home (1923)
- Howard Karageozian Commemorative Corporation (1941)
- Jinishian Memorial Foundation (1966)
- Social Service Consultation of the Diocese of Beroea (1993)

Sports associations based in Aleppo:

- Armenian Sports Union (Homenmen sports and scouting organization established in Aleppo in 1921).
- Armenian General Athletic Union (Homentmen sports and scouting organization, established in Istanbul in 1918 and opened branches in Syria in 1925), represented to the Syrian General Sports Federation under the name Al-Yarmouk SC Aleppo.
- Ararat Sports Union, represented to the Syrian General Sports Federation under the name Orouba SC Aleppo.

Students associations based in Aleppo:

- Karen Jeppe College Graduates Union (1947)
- Syrian-Armenian University Students Union (S.H.M., est. 1968).
- Graduates Union of Higher Institutions of Armenia (1982).
- Syrian Universities' Armenian Graduates Union (S.H.Sh.H.M, est. 1985).
- Dkhrouny Students-Youth Association (1969) of the Hunchakian party.
- Christapor Students Union (2001) of the Dashnak party.

Most associations have their branches in many other Syrian cities: Al-Qamishli, Damascus, Lattakia, Kesab, etc.

The Armenians of Aleppo have also formed compatriotic unions based on their roots, named after towns and villages where their ancestors have migrated from, during the Armenian Genocide. Nowadays, there are 11 compatriotic organizations operating in Aleppo: Dikranagerd, Daron-Duruperan, Marash, Urfa women's, Urfa youth, Palu, Zeitun, Kilis, Berejik, Musa Ler and Garmouj compatriotic unions.

Other community structures in Aleppo:

- Avetis Aharonian theatre hall of the National Prelacy, opened in 1959, renovated and renamed in 1989 (450 seats).
- Zavarian theatre hall of the National Prelacy opened in 1965, renovated in 2002 (350 seats).
- Kevork Nazarian theatre hall of AGBU, renovated and renamed in mid 1990s (550 seats).
- Zohrab Kaprielian theatre hall of Gertasirats Cultural Association, opened in 1973, renovated and renamed in 1999 (600 seats).
- Kevork Yesayan theatre hall of the National Prelacy, opened in 2005 (700 seats).
- Zarehian Treasury, currently occupies the building of former Surp Asdvadzadzin Armenian Apostolic church in the courtyard of the Forty Martyrs church. More than 650 valuable pieces are exhibited in the museum.
- The National Cemetery, opened in 1927 on a state-owned piece of land. It became the property of the prelacy after the independence of Syria in 1946. The chapel of Surp Hripsimé stands at the centre of the cemetery since 1970.

Religion



The Genocide memorial at the Forty Martyrs Cathedral, Aleppo

Armenians in Syria are mainly followers of the Armenian Apostolic Church, with a minority of Armenian Catholics and Armenian Evangelicals. The Church plays a very important role in unifying Armenians in Syria.

After 301 AD, when Christianity became the official state religion of Armenia and its population, Aleppo became an important centre for the Armenian pilgrims on their way to Jerusalem. Yet, not considered an organized community in the city, Armenian presence was notably enlarged in Aleppo, during the Armenian Kingdom of Cilicia (12th century), when a considerable number of Armenian families and merchants settled in the city creating their own businesses, residencies, and gradually schools, churches and prelacy. The Armenian church of the Forty Martyrs in Aleppo was mentioned for the first time in 1476. In 1624, as a result of the growing number of Armenian residents and pilgrims, the Armenian prelacy started to build a quarter near the church which kept its original name *Hokedun* (Spiritual House), up to now. It was designated to serve as a settlement for the Armenian pilgrims on their way to Jerusalem.

Apostolic Armenians



Church of thr Holy Mother of God in Aleppo



Armenian Genocide Martyrs' Memorial Church of Deir ez-Zor



Surp Sarkis Cathedral in Damascus

The majority of Armenians of the Armenian Apostolic (Orthodox) faith are under the jurisdiction of the Holy See of Cilicia (based in Antelias, Lebanon) of the Armenian Apostolic Church.

In difference, the Diocese of Damascus pledges allegiance to the Mother See of Holy Echmiadzin.

The Armenian Orthodox population in Syria belongs to one of three prelaties:

- Diocese of Aleppo, also known as *Perio Tem* or *Berio Tem* (Diocese of Beroea), was founded in 1432, and its first Archbishop was Hovagim of Beroea between 1432–1442. The estimated population of the diocese all over Syria is about 70,000 Armenians.^[5]
 - Diocese of Al-Jazira (in Al-Qamishli)
 - Diocese of Damascus
- The churches include:
- In Aleppo (Diocese of Aleppo):
- Forty Martyrs Cathedral
 - Surp Kevork Armenian Apostolic Church
 - Surp Krikor Lusavorich (Saint Gregory the Illuminator) Church
- in Idlib Governorate (under the jurisdiction of the diocese of Aleppo):
- Surp Hripsime Church of Yacoubiyah village
 - Surp Anna Church of Yacoubiyah village
- in Latakia Governorate (under the jurisdiction of the diocese of Aleppo):
- Surp Asdvadzadzin Church of Lattakia
 - Surp Asdvadzadzin Church of Kesab
 - Surp Asdvadzadzin Church of Karadouran village, Kesab
 - Surp Stepanos Church of Karadouran village, Kesab
 - Surp Kevork (Saint George) Armenian Church of Ghnemiyeh village
 - Surp Stepanos (Saint Stephen) Armenian Church of Aramo village
- In Ar-Raqqah Governorate (under the jurisdiction of the Diocese of Aleppo):
- Surp Asdvadzadzin Church in Ar-Raqqah
 - Surp Khach Church (Holy Cross) in Tal Abyad
- In Deir ez-Zor (under the jurisdiction of the Diocese of Aleppo):
- Armenian Genocide Martyrs' Memorial Church-Complex
- in Al-Hasakah Governorate (under the jurisdiction of the Diocese of Aleppo):
- Surp Harutyun (Holy Resurrection) Chapel of Margadeh village
- in Al-Hasakah Governorate (Diocese of Al-Jazira):
- Surp Hagop Cathedral in Al-Qamishli
 - Surp Hovhannu Garabed Church in Al-Hasakah

- Surp Asdvadzadzin Church in Al-Malikiyah (formerly *Dayrik*)
 - Surp Asdvadzadzin Church in Ra's al-'Ayn
- In Damascus (Diocese of Damascus):
- Surp Sarkis Cathedral
- in Homs (under the jurisdiction of the Diocese of Damascus):
- Surp Mesrob Mashdots Church



Surp Kevork church of Aleppo



Surp Harutyun (Holy Resurrection) Chapel of Margadeh



The Holy Cross church of Tal Abyad



The Holy Mother of God church of Kesab

Catholic Armenians



The Holy Cross Armenian Catholic church, Aleppo



Church of the Holy Saviour, Aleppo

Armenian Catholics are members of the Armenian Catholic Church.

The first official Armenian Catholic Prelate of in Aleppo was the Bishop Abraham Ardzivian (1710–1740). In 1740, he became the first Armenian Catholic Catholicos-Patriarch of Cilicia, appointed by Benedict XV in 1742 in Lebanon. Nowadays, the number of the Catholic believers of the Eparchy of Aleppo is approximately 15,000.

The Armenian Catholic community in Damascus was established in 1763 in Damascus in the days of the Catholicos Michael Petros III Kasparian. In 1863, the ancient church was anointed. In 1959, the church and the archbishopric "Bab Touma" were bought. In 1969, the first bishop was nominated. Since 1984, the Armenian Catholic bishop carries the title of Patriarchal exarchate.

The Eparchy of Al-Qamishli (or the Eparchy of Al-Jazira) has under its jurisdiction, the eastern region of Syria (Al-Jazira, Mesopotamia) which includes the governorates of Al-Hasakah and Deir ez-Zor.

The Armenian Catholic churches include:

In Aleppo (Eparchy of Aleppo):

- Cathedral of Our Mother of Reliefs (1840)
- The Holy Saviour - Saint Barbara Church (1937)
- Church of Our Lady of Annunciation (1942)
- Holy Trinity Church (1965)
- Holy Cross Church (1993)

In Latakia Governorate (under the jurisdiction of the diocese of

Aleppo):

- Saint Michael the Archangel Church of Kesab
- Church of Our Lady of Assumption, Baghjaghaz village, Kesab

In Ar-Raqqa (under the jurisdiction of the diocese of Aleppo):

- Holy Martyrs Church

in Al-Hasakah Governorate and Deir ez-Zor (Diocese of Al-Jazira):

- Saint Joseph Cathedral in Qamishli
- Holy Family Church in Al-Hasakah
- Saint Gregory the Illuminator Church in Deir ez-Zor

In Damascus (Damascus Patriarchal exarchate):

- Notre-Dame Cathedral of the Universe

Convents and Seminaries:

- The convent of the Immaculate Conception Sisters, Aleppo
- Saint Vartanants Convent of the Jesuites, Aleppo
- The convent of Mekhitarist Fathers, Aleppo

Evangelical Armenians



The Holy Trinity Armenian Evangelical Church of Kesab

Armenian Evangelicals (also called Armenian Protestants), belong to Union of the Armenian Evangelical Churches in the Near East of the Armenian Evangelical Church. The Armenian Evangelical churches include:

- Emmanuel Church, Aleppo

- Bethel Church, Aleppo
- Martyrs' Church, Aleppo
- Church of Christ, Aleppo
- The Holy Trinity Church of Kesab
- Emmanuel Church of Ekizolukh village, Kesab
- The Armenian Evangelical Church of Keorkeuna village, Kesab
- The Armenian Evangelical Church of Karadouran village, Kesab

Education



Karen Jeppe Armenian College of Aleppo in 1973

The education is an important factor in maintaining Armenian language and patriotism among the Armenian community in Syria. Aleppo as the main host of the community, is a center of Armenian long-running schools and cultural institutions. Armenian students who graduate from those community schools, can immediately enter the Syrian university system, after passing the official Thanawiya 'Amma (High School baccalaureate) exams.

A total of 9 schools operate in the northern city of Aleppo including four secondary schools:

- Karen Jeppe Armenian College, the first Armenian secondary school in Aleppo. It was opened in 1947 on a piece of land in Meydan quarter transferred to the Armenian Prelacy by the will of the Danish philanthropist Karen Jeppe. The school was founded by the initiative of then-bishop Zareh Payaslian (the future Catholicos Zareh I of the Holy See of Cilicia). The school building has been expanded gradually in 1966, 1973 and 1986. Nowadays, the college has more than 1,100 mixed students with only secondary section of six grades. The school is operating under the direct administration of the Armenian prelacy of Aleppo.

- Lazar Nadjarian-Calouste Gulbenkian Armenian Central High School, was founded as Lazar Nadjarian Central School in 1954 by the efforts of the Armenian General Benevolent Union. It was turned into a high school with a secondary section in 1959 and renamed as Lazar Nadjarian-Calouste Gulbenkian Central High School. The elementary and the secondary sections are located in two adjacent buildings, while the kindergarten has its own newly erected building. The school has more than 1,500 mixed students and is operating under the administration of the Syrian Regional Central Committee of the Armenian General Benevolent Union. The school has its own theatre hall named after its benefactor "Kevork Hagop Nazarian".
- Cilician (Giligian) Armenian High School, a 12 grade mixed high school founded in 1921. It has three sections: nursery, elementary and secondary, each of them has its own separate building located along the Sissi alley of the old Christian quarter of Jdeydeh. At the beginning, the school was founded in 1921 as Cilician Refugees School by the efforts of the Cilician Relief Association. In 1930, it was renamed Cilician School and subsequently; Cilician High School after the foundation of the secondary section in 1960. The Cilician School is operating under the administration of Cilician Cultural Association with more than 450 mixed students.



Gertasirats High School

- Gertasirats High School, founded in 1924 as Aintab's Gertasirats Mixed School by the efforts of "Aintab's Gertasirats Association". Up to 1974, the school was operating in the old Christian quarter near Jdeydeh, when it was moved to a new modern building in Suleimanyeh area. It has a kindergarten, an elementary section, and since 2004; a secondary section. The school is under the administration of Gertasirats Cultural Association, and has more than 300 mixed students. Adjacent to the school, the Armenian church of

the Holy Mother of God was opened in 1983. The school has its own "Zohrab Kaprielian" theatre hall, one of the largest ones in Aleppo. Other Elementary schools in Aleppo under the administration of the prelacy:

- Haygazian Elementary School, established in 1919. the school is considered to be the continuation of the "Tebradoun" (est. in 1876) and the Nersessian School. Located within the complex of the Forty Martyrs Cathedral in Jdeydeh quarter, the school has a six-years mixed elementary section with more than 800 students. The kindergarten is operating in the Meydan quarter. The school has a theatre hall named after Avetis Aharonian.

- Mesropian Elementary School, was a six-year elementary school closed in 2011. At the beginning, the school was opened in Suleimaniyeh's Armenian refuge camp of Ram in 1923 and was known as the Camp's Mesropian Mixed School. In 1936, it was relocated to the Armenian populated Meydan quarter as a part of the proposed Surp Kevork Church complex (eventually consecrated in 1965). The nursery section of the school was operating in a small building adjacent to the Surp Kevork church. In 2003, the total number of the students of the mixed school was 200.

- Zavarian Elementary School, originally founded as Nersessian School in 1925 with a centre adult orphans. On 15 August 1936, the two sections have been merged in one building in the Meydan quarter. The new school, along with its theatre hall were renamed after Simon Zavarian. The building was totally renovated in 1965. Nowadays, it has a six-years mixed elementary section and a kindergarten. The total number of the students is more than 450.

- Sahakian Elementary School, founded in 1927 by the donation of the Armenian diaspora of India and Brazil. It was named after Catholicos Sahak II Khabayan of the Holy See of Cilicia. It is located in the Meydan quarter since 1932 within the complex of Saint Gregory Armenian church. The school was expanded in 1962 with the erection of a new building. Nowadays, the school has a six-years mixed elementary section and a kindergarten with more than 850 the student.

- Gulbenkian Elementary School, founded on 22 September 1930 as Boghos Gulbenkian school by the donation of the Armenian benefactor *Nerses Gulbenkian* from London. Up to 1996, the school was operating in a small building located in a narrow street in the Suleimanyeh area. On 13 June 1997, the new modern building of the school was inaugurated Suleimaniyeh area with the presence of Catholicos Aram I. Nowadays, the school has a six-years elementary section and a kindergarten with more than 500 mixed students. The school has its own "Kevork Yesayan" theatre hall.



Monument to the Armenian victims of Marash in 1920, Surp Kevork Church, Aleppo

Outside Aleppo:

- Yeprad (Euphrates) School, Qamishli, founded in 1932 and has 9 grades since 1962. Currently, it has more than 900 students.
- Azadutyun (Liberty) School, Al-Malikiyah (Dayrik)
- Mesrobian School, Al-Hasakah
- Nahadagats (Martyrs') School, Ra's al-'Ayn
- Khorenian School, Tal Abyad
- Noubarian School, Ar-Raqqah
- Veradzenount (Rebirth) School, Yacoubiyah
- Nahadagats (Martyrs') School, Lattakia
- Usumnasirats Miyatsyal School, Kesab
- Tarkmanchats (Holy Translators) School, Damascus
- Usumnasirats School, Damascus
- AGBU Gyullabi Gulbenkian School, Damascus
- Isahakian School, Homs

Media



The Armenian Prelacy in Aleppo

Syria has a rich tradition of media and publications in Armenian language. Armenian dailies all defunct now had a great run. The daily **Hay Tsayn** (1918–1919), one-every-two-days **Darakir** (1918–1919) and **Yeprad** (1919) are among the first published newspapers.

A stream of publications followed in the twenties and the thirties: **Suryagan Surhantag** (1919–1922), **Suryagan Mamul** (1922–1927), the dailies **Yeprad** (1927–1947), **Surya** (1946–1960) and **Arevelk** (1946–1963). The latter had also its annual yearbook. **Arevelk** had also published 1956 its youth supplement **Vahakn** (1956–1963) and its sports supplement **Arevelk Marzashkharh** (1957–1963).

Monthly papers included **Nayiri** (1941–1949) published by Antranig Dzarugian, and **Purasdan** youth publication (1950–1958).

Yearbooks include **Suryahay Daretsuyts** (1924–1926), **Datev** (1925–1930), **Suryagan Albom** (1927–1929), **Daron** (1949), **Hay Darekirk** (1956) and **Keghart** (since 1975).

Currently, **Kantsasar** weekly is the official organ of the Armenian Prelacy of Aleppo. It was first published as **Oshagan** in 1978 and was renamed **Kantsasar** in 1991.

Syrian publishers have a great contribution in translating several Armenian literature and academic studies into Arabic. It is noteworthy that the first ever Arabic language newspaper was published by the Aleppine Armenian journalist Rizqallah Hassoun in 1855 in Constantinople.^[6]

Politics

Armenians have had almost continuous representation in the Syrian Parliament from 1928 onwards. The Armenian-Syrian members of Parliament were (in chronological order) Mihran Puzantian, Fathalla Asioun, Nicolas Djandjigian, Movses Der Kalousdian (later on also MP in the Lebanese Parliament), Hratch Papazian, Henri Hendieh (Balabanian), Hrant Sulahian, Bedros Milletbashian, Ardashes Boghigian, Nazaret Yacoubian, Movses Salatian, Dikran Tcheradjian, Fred Arslanian, Abdallah Fattal, Louis Hendieh, Krikor Eblighatian, Aram Karamanougian, Roupen Dirarian, Levon Ghazal, Simon Libarian and Sunbul Sunbulian (incumbent as at 2011).

[edit]Syrian-Armenian Relation



Pilgrims commemorating the 94th anniversary of the Genocide in Margadeh

Armenia–Syria relations

The Armenian embassy of Damascus (since 1992), was the first Armenian embassy opened abroad after the independence of Armenia. The official visit of the newly elected Armenian president Levon Ter-Petrossian to Syria in 1992, was the first international official visit of an Armenian president after the independence. Since then, the relations between the two countries are developing especially after the creation of a joint economical committee between the two governments and the establishment of co-operation between the commercial chambers of Aleppo and Armenia since 2008. The recent visit of president Bashar al-Assad to Yerevan in June 2009, came to maintain the bilateral relations.

Armenia has also a consulate general in Aleppo since 28 May 1993. In 1997, the Syrians opened their embassy in Yerevan which is located on Baghramyan street, few meters away from the presidential palace.

The first president of the new Republic of Armenia *Levon Ter-Petrossian* was born in Aleppo.

APAGA

Quarterly

آپاگا
فصلنامه

Հայ-իրանական մշակութային և հասարակական եռամսյա հանդես
An International Journal of Oriental Studies



ISSN 1682-5438

شماره ۵۳ بهار (خرداد) ۱۳۹۲

No. 53, June 2013

آپاگا فصلنامه بین المللی ایرانشناسی و ارمنی شناسی

شماره ۵۳ بهار ۱۳۹۲

صاحب امتیاز و مدیر مسئول

ادیک باغداساریان

صندوق پستی شماره ۹۴۸۸-۱۵۸۷۵

تهران - ایران

نشانی اینترنت www.apagaonline.com و www.apagamonthly.4t.com

apaga98@hotmail.com

پست الکترونیکی

ISSN 1682-5438

فهرست

فارسی

نگاهداری راه های تجاری در دوران صفوی در سده ۱۷م.

ارمنی

اختلافات ارضی ارمنستان و آذربایجان

انگلیسی

ارمنیان سوریه

مقالات و دیدگاه های مندرج در نشریه لزوماً بیانگر موضع "آپاگا" نیست.

نشریه در حک و اصلاح مقاله ها مجاز است.

مقالات و مطالب رسیده باز گردانده نمی شود.

استفاده از مطالب "آپاگا" با ذکر ماخذ آزاد است.

شمارگان ۱۰۰ بها ۵۰۰ تومان

چاپ احسان-تهران چهارراه ولیعصر پلاک ۱۱۴۸

نگاهداری راه های تجاری در دوران صفوی در سده ۱۷م.

دکتر و. ه. پاپازیان

ترجمه: دکتر ادیک باغداساریان

چنانکه از منابع تاریخی بر می آید، پیشرفت و رشد تجاری دولت صفوی در گرو پیمان صلح ذهاب (قصر شیرین) میان ایران و ترکیه عثمانی بود^۱. البته این امر کاملاً صحیح است، زیرا در پی این صلح، که در جاده های تجاری که از شمال ایران، ارمنستان آسیای صغیر و میانرودان (بین النهرین) می گذشتند امنیت نسبی برای کاروان های تجاری پدید آمد. همچنین مبرهن است که شرایط جدید برای بازرگانان ارمنی که تجارت خارجی ایران را در دست داشتند بسیار پسندیده بود، زیرا این تجار ارمنی ترجیح می دادند تجارت خود را از طریق جاده های یاد شده عملی سازند یعنی راه های تبریز به ازبکستان و تبریز به حلب^۲. با این حال، رونق تجارت خارجی نه تنها به شرایط مناسب پدید آمده پس از پیمان صلح ایران با ترکیه عثمانی بستگی داشت، که با سیاست شاه عباس اول در زمینه اقتصادی و تجاری مرتبط بود. ساخت کاروانسراها و جاده های جدید، مبارزه پیوسته با راهزنان نیز پیامد مثبتی برای حفظ و حراست جاده ها تجاری زمان صفوی

^۱- آشوت هوانسیان. بخشهایی از تاریخ اندیشه آزادیخواهی ارمنی، کتاب دوم (به زبان ارمنی). ایروان: ۱۹۵۹، ص ۱۲۰ و ای. پطروشفسکی. تاریخ فتودالیسم در ارمنستان و آذربایجان در سده های ۱۶-۱۹، لنینگراد: ۱۹۴۹. واهان بابوردیان، مهاجرنشین ارمنی جلفا در سده ۱۷م. ایروان: ۱۹۶۹، ص ۶۶.

^۲- و. پاپازیان. جاده تجاری تبریز-حلب در سده ۱۷م. لرابر، نشریه آکادمی علوم ارمنستان، ۱۹۵۸، شماره ۲، ص ۶۵-۷۰.

داشت^۳، این مسئله کمتر مورد مطالعه و پژوهش قرار گرفته است. در این مقاله تلاش می گردد با استفاده از منابع تاریخی موجود وجود و اثرات این نظام اقتصادی و مالیاتی را مورد بررسی قرار دهیم.

منابع دسته اول تاریخی (منابع مستند و تاریخی، سفرنامه های اروپایی، سفرنامه های تجار و مسیونرها، دفاتر حسابداری شرکت های تجاری اروپای غربی، یادداشتهای روزانه تجارت بازرگانان ارمنی و غیره) یک صدا حکایت از این دارند که امر تجارت از طریق راه های کاروان روی قلمرو صفوی در سطح نسبتاً بالایی قرار داشت، بویژه اگر بخواهیم آن را با امپراتوری عثمانی مقایسه کنیم. از آغاز دوران فرمانروایی شاه عباس اول و در تمام طول سده ۱۷م. مسافران گواهی می دهند که شرایط خوبی بر راه های کاروان روی ایران حاکم بود. برای نمونه، **ردمیت و بنینوس** مسیونرهای کار ملیت که در سال ۱۶۰۹ همراه کاروان های تجاری از ترکیه وارد مرز ایران شده بودند گواهی می دهند که همراهان "مسلمان اظهار رضایت می کردند، که در خاک ایران قرار دارند، جایی که دزدان و راهزنان تحت تعقیب قرار دارند."

رابرت کورت سیاح انگلیسی در سال ۱۶۱۲ چنین می نویسد: "... و در آنجا (ایران) انسان می تواند بدون ترس از چپاول مسافرت کند، زیرا سخن در باره دزدان در آنجا باعث شگفتی می شد"^۵. **ژان باتیست تاورنیه** سیاح و تاجر معروف فرانسوی پس از مسافرت طولانی در کشورهای شرقی، نسبت به تمام تجار و سیاحان اروپایی با راه های

³ - Hafez F. Farmayan. The beginning of modernization in Iran (The policies and reforms of shah Abbas I(1587-1629), Utah: 1969, p. 25.

⁴ - A chronicle of the carmelits in Persia and the Papal mission of the XVIIth and XVIIIth centuries. Vol.1, london: 1939, p.174

⁵ - The travels of captain Robert Coverte. Philadephia:1931, p.84.

کاروانسرای خاور نزدیک آشنایی بهتری داشت، او می نویسد: "در سراسر ایران فعالیت فوق العاده ای برای برقراری نظم و نظام در جاده ها انجام می شود"^۶

با این حال اگر ما تنها روی نوشته های سیاحان یا تجار و میسیونرهای اروپایی متمرکز شویم، چنانکه تقریباً همه پژوهشگران اروپایی چنین می کنند، این تصویر بدست می آید که در جاده تجاری کاروانروی عصر صفوی نظم و نظام و امنیت حاکم بود. در عمل، البته اوضاع اینگونه نبود و نمی توانست چنین باشد. همانگونه پیشتر یاد کردیم بازرگانی کاروانی در ایران در مقایسه با ترکیه عثمانی در سطح بالایی قرار داشت و اروپاییان همین امر را ملاک اظهار نظر در باره امنیت جاده های کاروانروی عصر صفوی قرار داده اند. منابع اروپایی و نیز منابع تاریخی امروز حکایت از درجه ناامنی و خطر در جاده های مواصلاتی و کاروانروی بین المللی قلمرو ترکیه عثمانی دارند. همان تاورنیه در این باره می نویسد: "سراسر ترکیه مملو از دزدان و چپاولگران است، اینها برای چپاول تاجرها در کمین می نشینند و حتی در بسیاری موارد آنها را به قتل می رسانند". لیکن زندگی و اموال بازرگانان تنها از سوی دزدان و راهزنان به خطر نمی افتاد، بلکه مقامات حکومتی محلی نیز همین رفتار راهزنان را پیشه کرده بودند. در بسیاری موارد به دشواری می توان درجه مخاطره از سوی این دو را تشخیص داد. اغلب اتفاق می افتاد که چند صد نفر از افراد این بیگ یا آن آقا به کوهها و جنگلها می رفتند و در کمین کاروان های تجاری می نشستند و به آنها حمله میکردند.^۷ **آراکل داوریتسی**

^۶ - Les six voyages de Jean Batiste Tavernie en Turquie, en Persia et aux Indes- T. I, Paris 1692, p. 683.

^۷ - Tavernier. Op. cit., p.2.

^۸ - Ricaut. Histoire de l'Etat present de l' Empire ottoman, Paris, 1670, p.219.

همچنین رجوع شود به: ه. آناسیان. جنبشهای آزادیبخش سده ۱۷ در ارمنستان غربی. ایروان:

۱۹۶۳، ص ۶۹. (به زبان ارمنی)

گواهی می‌هد که چگونه **آبازا** پاشای ارزروم تعداد کثیری از کاروان‌های تجاری را در شهر جمع کرده و آنها را مورد چپاول قرار داده بود.^۹ و اما **گریگور داراناغتسی** می‌افزاید که، همان شخص در سال ۱۶۱۴ به هفتصد تاجر اهل جلفا که از استامبول باز می‌گشتند چنین گفته بود: "اینها بیشتر به کار من می‌آیند تا شما، بروید و دوباره کسب کنید."^{۱۰}

فرمانداران و حاکمان و ولایات بجای تامین امنیت کاروان‌های تجاری، خود با راهزنان همکاری می‌کردند تا کاروان‌ها را در مسیر جاده‌های بازرگانی چپاول نمایند و غنایم را میان خود تقسیم نمایند و البته از چپاول‌های در مقیاسی کوچک تر خراج نیز دریافت می‌کردند.^{۱۱}

آنان بازرگانان ارمنی و یهودی را در هر شهری مجبور می‌کردند تا خراج (سرانه) بپردازند، علی‌رغم اینکه این خراج‌ها باید سالانه یک بار و در یک مکان اخذ میشد.^{۱۲} به گواهی **پولله** سیاح فرانسوی، بازرگانان غیرمسلمان در همه استان‌ها خراج پرداخت می‌کردند.^{۱۳} اغلب اتفاق می‌افتاد که حاکمان ولایات اوزان و مقادیر را خودسرانه تغییر می‌دادند تا منافع هنگفت تری به چنگ زنند.^{۱۴}

بویژه جاده‌هایی که از مناطق کردنشین امپراتوری عثمانی عبور می‌کردند در معرض خطر بیشتری قرار داشتند. چنانکه بدرستی **م. ک. زولالیان** متوجه شده است، یکی از موانع جدی در راه توسعه تجارت در آسیای صغیر و بویژه در مناطق ارمنی نشین

^۹ - آراکل داوریژتسی. تاریخ، واغارشاباد. ۱۸۹۶، ص ۵۳۷.

^{۱۰} - گریگور داراناغتسی. وقایعنگاری. اورشلیم: ۱۹۱۵، ص ۲۲۳. (ارمنی)

^{۱۱} - Michel Febvre, *l'Etat presat de la Turquie, Paris 1675, p. 159-160.*

^{۱۲} - همانجا. ص ۱۵۴.

^{۱۳} - Poulet. *Nouvelles relations du Levant. Paris: 1668, p. 36.*

^{۱۴} - Michel Febvre. *L'Etat presat... p. 161.*

سیطره حکام **گود** بود، زیرا در شرایط ناامنی و هرج و مرج ایجاد شده توسط آنان، بسیاری از مراکز تجاری نه تنها فعالیت چشمگیری نداشتند که بر عکس، دچار افول و ورشکستگی می شدند.^{۱۵} شمار راهزنان کرد آنقدر زیاد بود که حملات آنها بر کاروان های تجاری چنان عادی بشمار می رفت که بسیاری از سیاحان مناطق کرد نشین را سرزمین دزدان ملقب کرده بودند.^{۱۶}

گریگور داراناغتسی نیز در باره راهزنان کرد آگاهی های قابل توجهی به ما می دهد. او در باره راهزنان کرد در حوالی زادگاه خود یعنی شهر **کاماخ** که در مسیر جاده تجاری حلب-تبریز قرار داشت چنین می نویسد: "همه آنها دزد و راهزن هستند". او حین تشریح چپاول ها و غارت های سال ۱۵۹۵م. می نویسد: "... از مسافران ضررهای خود را جبران می کردند".^{۱۸} و با در باره یک واقعه دیگر در همان منطقه بسال ۱۶۰۸ می نویسد: "... و نخست بیگ کاماخ را کشت... ترس و وحشت از او سراسر منطقه را فرا گرفته بود".^{۱۹} در هر حال تشخیص اینکه این یا آن بیگ راهزن بود یا مامور مالیات، بسیار دشوار بود. برای نمونه، **نوشاری بیگ** که جاده حلب-تبریز تحت کنترل او بود. غیر از میزان مالیات تعیین شده از اهالی درخواست هدیه نیز می کرد. و اگر بازرگانان از انجام خواسته های او سرباز می زدند، خود شخصا به اخذ اموال و چپاول اشیای گرانبها

^{۱۵} - م. زولالیان. ارمنستان غربی در سده های ۱۸-۱۶. ایروان: ۱۹۸۰، ص ۲۴۳.

^{۱۶} - D. Ross. Sir Anthony Shirley and his Persian adventure. London: 1933, p. 155.

^{۱۷} - گریگور داراناغتسی. وقایعنگاری. ص ۳۲.

^{۱۸} - همانجا. ص ۳۳.

^{۱۹} - همانجا. ص ۳۴.

اقدام می کرد. بدین سان در سال ۱۶۷۶، تاورنیه یک بار شتر منسوجات انگلیسی و دو شتر بار مواد خوراکی را از دست داده بود.^{۲۰}

گاهی هم اتفاق می افتاد که برای مدتی جاده های مهم مواصلاتی تحت کنترل یک قبیله یا قوم خاص قرار می داشت و در یک مقطع زمانی دیگر هرج و مرج حکمفرما می شد و در این میان، قبایل متخاصم بر ضد یکدیگر به جنگ و ستیز بر می خاستند و هر یک تلاش می کرد بازرگانان را مورد غارت و چپاول بیشتری قرار دهد.^{۲۱} هر گاه یک کاروان بازرگانی در مسیر حرکت خود به یکی از این قبایل برخورد می کرد، مسلماً دچار مصایب بزرگی می شد. با این حال در دیگر شرایط گاهی این امکان وجود داشت که آنان هیچگونه باج و خراجی پرداخت نکنند. این امر باعث می شد تا بازرگانان همواره در پی راه هایی باشند تا توسط آنها امنیت کافی برای انجام تجارت خود تامین گردد و در بسیاری از موارد با سران قبایل مختلف به توافق می رسیدند و با پرداخت مبالغ هنگفت از حوزه نفوذ آنان عبور می کردند.^{۲۲}

آگاهی بسیار زیادی در باره جاده های تجاری که از امپراتوری عثمانی می گذشتند از منابع گوناگون وجود دارد^{۲۳}، لیکن همین میزان شهود و گواهی که ارایه گردید، کافی است تا نشان دهند جاده های مواصلاتی و تجاری تحت حاکمیت حکومت صفوی ایران از امنیت نسبی خوبی در مقایسه با موارد یاد شده، برخوردار بودند.

²⁰ - Tavernier. Op. cit. p. 308.

²¹ - N. Steensgaard. The Asian Trade Revolution of the Seventeenth century. Chigago and london: 1974, p. 62.

²² - همانجا. ص ۶۳-۶۲.

²³ - برای نمونه به یادداشتهای روزانه زاکاریا آگولتسی نگاه کنید. ایروان: ۱۹۳۸، ص

۳۶ و ۴۵ و ۴۷ و ۷۲ و ۷۱.

جاده های تجاری دوران صفوی توسط راهداران نگاهداری می شدند^{۲۴}. راهداران در نقاط خاصی از جاده ها مستقر بودند، مثلا مراکز اداری کوچک و بزرگ نزدیکی پل ها، گردنه های خطرناک و دیگر نقاط مهم. این راهداران معمولا در فواصلی مستقر می شدند تا بتوانند حرکت کاروان ها را در مسیر این جاده ها کنترل کنند و در صورت لزوم وقایع را به راهداری بعدی اطلاع دهند^{۲۵}. بازرگانان و مسافران باید مالیات خاصی که **وجوه** نام داشت، به راهداران پرداخت می کردند. تا اواخر سده ۱۷م. این وجوه مبلغ قابل توجهی را تشکیل نمی دادند لیکن در اواخر این سده این مالیات افزایش چشمگیری داشت بطوری که ابزار مهمی در جهت تامین کسری بودجه دولت صفوی بشمار می رفت^{۲۶}. با این حال اگر کاروان های تجاری مورد چپاول راهزنان قرار می گرفتند، مقامات محلی مجبور بودند تا اجناس چپاول شده را پیدا کرده و برگردانند و یا اینکه وجه آنها را مطابق دفاتر تجاری بازرگانان بپردازند^{۲۷}. قابل توجه است که شرکت های هند شرقی انگلیس و هلند از پرداخت این وجوه معاف بودند^{۲۸}.

این امر انکار ناپذیر است که شاه عباس اول با ایجاد نظام راهداری شرایط نسبتا امنی برای کاروان های تجاری فراهم ساخته بود. البته باید اذعان داشت که محو کامل راهزنان از مسیر کاروان های تجاری کار آسانی نبود^{۲۹}. لیکن آنچه که بیشتر کاروانهای تجاری را ناراحت می کرد نه راهزنان و چپاولگران، که خودکامگی های راهداران بود.

²⁴ - محمد ابراهیم باستانی پاریزی. سیاست و اقتصاد عصر صفوی. تهران: ۱۳۴۸، ص ۱۲۹.

²⁵ - Tavernier. Op. cit. p. 679-684.

²⁶ - Tadh Kiratal-Muluk. A manual of Safavid Administration. London: 1943, p. 180.

²⁷ - Tavernier. Op. cit. p. 685. also, John Fryer. Anew Account of East India and Persia being Nine years' Travels. 1672-1681, vol. II, Wiesbaden 1967, p. 205.

²⁸ - Tavernier. Op. cit, p. 685.

²⁹ - یادداشتهای روزانه زاکاریا آگولیتسی. ص ۷۲.

نظام پیمانکاری راهداری در دوره صفوی شرایطی ایجاد می کرد که برخی از افراد که امتیاز راهداری را کسب می کردند بدون توجه به میزان تعیین شده وجوه خود مبالغ مورد نظر خودشان را از بازرگانان طلب می کردند. در بسیاری موارد راهداران از افرادی مالیات می گرفتند که مشمول آن نبودند. برای نمونه، بر اساس یکی از فرمان های شاه عباس دوم از راهداران خواسته می شد تا از مراجع دینی اجمیادزین مقدس مالیات اخذ نکنند.^{۳۰} این امر هم قابل توجه است که مقامات محلی می توانستند میزان مالیاتها را کم یا زیاد کنند. **زاکاریا کاناگرتسی** با تشریح کارهای خسروخان در ایروان متذکر می شود که او حتی مالیات راهداری را کلا لغو کرده بود^{۳۱}. در جایی دیگر با سخن در باره یک خان دیگر ایروان یعنی محمد خان، کاناگرتسی می افزاید که وی دو باره این مالیات را جاری ساخت^{۳۲}. گزارش **زاکاریا آگولتسی** در باره برادرش **شماون** بسیار جالب توجه است: "... هم ضرابخانه، هم راهدار خانه (ایروان) در دست او قرار داشت و برای تاجر و تجارت بسیار مفید بود"^{۳۳}.

در چنین شرایطی بازرگانان یا باید با این شرایط می ساختند و یا به اقدامات سطح بالایی برای مجبور کردن راهداران به اطاعت زی قانون، متوسل می شدند. مجموعه فرمان های پادشاهان که در آرشیو کلیسای وانک جلفای نو نگهداری می شود، حاوی مطالب بسیار جالبی است. در این مجموعه اسنادی در مورد درخواستهای بازرگانان ارمنی و شکایت آنان از راهداران و پاسخ شاهان ملحوظ است. تعداد اسنادی که توسط شاه عباس

³⁰ - سیمئون یروانتسی. جامبر. واغاشاباد: ۱۸۷۳، ص ۲۱۴. (ارمنی)

³¹ - زاکاریا سارکاوآگ. تاریخ. واغاشاباد: ۱۸۷۰، جلد دوم، ص ۳۹. (ارمنی)

³² - همانجا، ص ۴۴.

³³ - یادداشتهای روزانه. زاکاریا آگولتسی. ص ۸۱.

دوم و شاه صفی صادر شده و شامل اینگونه مطالب هستند بیش از ده مورد است.^{۳۴} این اسناد و فرامین از شکل و محتوی یکسانی پیروی می کنند لذا ترجمه یکی از آنها را در اینجا ارایه می دهیم. این فرمان بسال ۱۰۴۶ هجری (۱۶۳۶م.)^{۳۵} منتشر شده است و شامل مطالب جالبی در مورد مبلغ مالیات (وجوه راهداری) است. در این فرمان، تک تک مبالغ، که راهداران باید از یک بار شتر (وجه شتر)، بار استر (وجه استر)، بار خر (وجه خرک) بیان می شود. اینها بترتیب عبارتند از ۱۰۰ و ۵۰ و ۲۵ دینار از منسوجات (و ۵۰ و ۲۵ و ۱۰ دینار از اجناس خرده فروشی).

"فرمان جهان مطاع صادر شد، مطابق آن خواجه صفر جلفایی گزارش داد که مالیات راهداری ابریشم، منسوجات و سایر اجناس (وجوه راهداری) بر پایه فرمان دیوانی چنین است.

منسوجات و ابریشم - از هر بار شتر ۱۰۰ دینار

- از هر بار استر ۵۰ دینار

- از هر بار خر ۲۵ دینار

اجناس خرده فروشی - از هر بار شتر ۵۰ دینار

- از هر بار استر ۲۵ دینار

- از هر بار خر ۱۰ دینار

در این خصوص وی فرمانی جهت مالیات راهداری منسوجات و ابریشم درخواست نمود. بنابراین مقرر می فرماییم تا راهداران جاده ها مالیاتهای یاد شده را مطابق فرمان دیوانی اخذ نمایند و با طلب مالیاتهای اضافه باعث ناراحتی افراد نشوند. وظیفه وزیر و

^{۳۴} - جلفای نو. آرشیو وانک کلیسای آمانپرکیچ، قفسه شماره ۶، سندهای شماره

۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۷ و ۲۹ و ۳۴ و ۵۷ و ۱۰۹ و ۱۲۰ و ۱۲۱.

^{۳۵} - همانجا. سند شماره ۲۴.

حکیم هر منطقه است در این خصوص کمک کنند و این را دستوری جدی و وظیفه خود تلقی کنند.

کتابت شد در ۲۹ ماه صفر ۱۰۴۶ هجری (۲ اوت ۱۶۳۶)."

این گونه اسناد نشان می دهند که راهداران فرمان های شاهی را جدی نمی گرفتند و کماکان هر گونه که خود می خواستند با بازرگانان رفتار می کردند. از این نظر هیچگونه فرقی میان حکومت صفوی و امپراتوری عثمانی وجود نداشت. در عثمانی نیز ماموران هیچ توجهی به دستورهای استامبول در خصوص چگونگی جمع آوری مالیات تجاری نداشتند. زیرا در اینجا نیز پیمانکاران با اخذ مجوز سه ساله برای جمع آوری مالیات ها سعی می کردند حتی الامکان منافع زیادی به جیب بزنند.

بدین ترتیب، نظام راهداری علی رغم همه مسایل و مشکلاتی که داشت امنیت نسبی بیشتری برای تجار و بازرگانان در دوران حکومت صفوی تامین می کرد. آنچه که در قلمرو امپراتوری عثمانی وجود نداشت. **ره سیوری** خاورشناس آمریکایی با پرداختن به نقش نظام راهداری چنین می نویسد: "... مشخص است که این نظام تا حد زیادی هم امنیت جانی و هم امنیت کالاهای تجاری را تامین می کرد"^{۳۶}. لیکن باید این مطلب را نیز افزود که این امر تا جایی که به کالاها مربوط می شد، امنیت زیادی تامین نمی کرد.

نظام راهداری و نظام پیمانکاری و جمع آوری مالیاتها، چنان ریشه های عمیقی داشتند که حتی بعد از نقراض حکومت صفوی کماکان تا اواخر سده ۱۹ به حیات خود ادامه دادند.^{۳۷}

³⁶- R. Savory, *Iran under the Safarids* Cambridg. 1980, p. 192.

³⁷- نازار گورویانتس. ارمنیان ایران. تهران: ۱۹۶۸، ص ۱۳۴.